ISSN 2579-2652

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ, ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎԱՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

«ՉԱՆԳԵԶՈՒՐԻ ՊՂՆՁԱՄԱԼԲԴԵՆԱՅԻՆ ԿԱՄԲԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 2(3), 2019

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.ysu.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 2(3), 2019

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

*The **«Scientific Artsakh»** journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).*

*Журнал **«Научный Арцах»** включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).*

ԱԵԳՄՄ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2019

Տպագրվում է Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Համարը հրատարակության է երաշխավորել «Գիտական Արցախ» պարբերականի խմբագրական խորհուրդը

Նվիրվում է Երևանի պետական համալսարանի հիմնադրման 100-ամյակին

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Նախագահ՝ **Արամ ՍԻՄՈՆՅԱՆ,** ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ **Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ,** իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ **Թեհմինա ՄԱՐՈՒԹՅԱՆ,** բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Անդամներ՝
Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Վահրամ ԲԱԼԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Խաչիկ ԳԱԼՍՏՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Ջուլիետա ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արման ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Մարեկ ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
Վալենտինա ԼԱՊԱԵՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
Օտտո ԼՈՒԽՏԵՐՀԱՆԴՏ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Համբուրգ, Գերմանիա)
Ռուզաննա ՀԱԿՈԲՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Մուշեղ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Գագիկ ՂԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Աշոտ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Կարեն ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
Գարիկ ՔԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Տիգրան ՔՈՉԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 2(3), 2019, Երևան, ԱԵԳՄՄ հրատ., 2019, 472 էջ:

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2019թ. 2-րդ համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Գերմանիան, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Լեհաստանը, Հարավային Օսեթիան, Ռուսաստանի Դաշնությունը և Ուկրաինան ներկայացնող մոտ հինգ տասնյակ անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում զետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2019թ. սեպտեմբերի 12-15-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Հայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» միջազգային երիտասարդական 4-րդ գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

ISSN 2579-2652

© Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորում (ԱԵԳՄՄ), 2019

Published by the Yerevan State University Academic Council Decision

The Issue is Recommended for Publication by the Editorial Council of the «Scientific Artsakh» Journal

Dedicated to the 100th Anniversary of Yerevan State University

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: **Aram SIMONYAN**, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: **Avetik HARUTYUNYAN**, Ph.D in Law, Associate Professor
Deputy Editor-in-Chief: **Tehmina MARUTYAN,** Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:
Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor
Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor
David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor
Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor
Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor
Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
Julieta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ruzanna HAKOBYAN, Doctor of Law, Associate Professor
Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Moushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor
Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor
Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor
Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor
Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor
Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Scientific Artsakh, № 2(3), 2019, Yerevan, UYSSA publ., 2019, 472 pages.

The second issue of «Scientific Artsakh» journal 2019 comprises the scientific works of approximately 50 prominent and young scientists from Armenia, Artsakh, Germany, Islamic Republic of Iran, Poland, South Ossetia, Russia and Ukraine on the topical issues of social sciences.

The publication also contains the best scientific articles of the 4th international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 12-15, 2019 in Stepanakert

Издается решением учёного совета Ереванского государственного университета

Номер рекомендован к публикации редакционным советом журнала «Научный Арцах»

Посвящается 100-летию основания
Ереванского государственного университета

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: **Арам СИМОНЯН,** директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: **Аветик АРУТЮНЯН,** кандидат юридических наук, доцент
Заместитель главного редактора: **Теймина МАРУТЯН,** кандидат филологических наук, доцент

Члены:
Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор
Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор
Рузанна АКОПЯН, доктор юридических наук, доцент
Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор
Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент
Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор
Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент
Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
Джульетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор
Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор
Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент
Марек ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
Гагик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор
Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор
Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор
Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор
Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент
Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор
Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор
Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Научный Арцах, № 2(3), 2019, Ереван, Изд. ОМУСА, 2019, 472 страниц.

В втором номере 2019 г. журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы выдающихся и молодых ученых из Армении, Арцаха, Германии, Исламской Республики Иран, Польши, Южной Осетии, России и Украины, исследующие актуальные вопросы общественных наук.

В издании размещены также лучшие научные статьи 4-ой международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 12-15 сентября 2019 года в Степанакерте.

Վահագն Խաչատուրյան. Պետություն և շուկայի փոխառնչությունների ինստիտուցիոնալ հիմքերը.....224
Vahagn Khachaturyan. Institutional Bases for the Interaction of the State and the Market
Ваагн Хачатурян. Институциональные основы взаимодействия государства и рынка

Ռոզա Կուրղինյան. Տնտեսական աճի և ֆինանսական խորության փոխկապակցվածության գործոնային վերլուծությունը ՀՀ տվյալներով.....233
Roza Kurghinyan. Factor Analysis of Economic Growth and Financial Dependence on Data RA
Роза Кургинян. Факторный анализ зависимости экономического роста и финансовой глубины по данным РА

Եվգենյա Հայրիյան. Հիփոթեքային վարկային շուկայի արդի իրավիճակի վերլուծությունը և զարգացման հեռանկարները Արցախի Հանրապետությունում...241
Yevgenya Hayriyan. Mortgage Loan Market Analysis and Development Perspectives in Artsakh Republic
Евгения Айриян. Анализ ипотечного кредитного рынка и перспективы его развития в Республике Арцах

Կարլեն Մարգարյան. Ֆինանսական ռեսուրսների հասանելիության բարելավումը՝ որպես ՀՀ-ում փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման էական գործոն.....250
Karlen Margaryan. Improving Access to Finance as an Essential Factor for SME Development in Ra
Карлен Маргарян. Улучшение доступа к финансовым ресурсам как существенный фактор развития малого и среднего предпринимательства в РА

Էլլա Նահապետյան. Հայաստանի Հանրապետություն օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների ներգրավման վերաբերյալ առաջարկներ և վերլուծություն.....261
Ella Nahapetyan. Analysis and Recommendations on Attracting Foreign Direct Investments in the Republic of Armenia
Элла Нагапетян. Анализ и рекомендации по привлечению прямых иностранных инвестиций в Республику Армения

Իրինա Պետրոսյան, Լիլիթ Սարգսյան. Հայաստանի Հանրապետության մակրոտնտեսական իրավիճակի առանձնահատկությունները.....268
Irina Petrosyan, Lilit Sargsyan. Specificity of the Macroeconomic Situation in the Republic of Armenia
Ирина Петросян, Лилит Саркисян. Особенности макроэкономической ситуации в республике армения

Արփինե Սարգսյան. ԵԱՏՄ երկրների մրցունակության ներուժը: Փոխադարձ և միջազգային առևտուր.....277
Arpine Sargsyan. Competitiveness Potential of EAEU Countries. Mutual and International Trade
Арпине Саргсян. Конкурентоспособность стран еаэс. взаимная и международная торговля

ԵԱՏՄ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՄՐՑՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՈՒԺԸ: ՓՈԽԱԴԱՐՁ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՈՒՐ*

ԱՐՓԻՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
ՀՊՏՀ Գյումրու մասնաճյուղի ընդհանուր տնտեսագիտության և բնագիտական առարկաների ամբիոնի դասախոս, հայցորդ, ք.Գյումրի, Հայաստանի Հանրապետություն
arpinesargsyan1994@gmail.com

Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել և վերլուծել ԵԱՏՄ անդամ երկրների միջազգային ու փոխադարձ առևտրի ցուցանիշները, դրանց դինամիկան, ինչպես նաև ստացված արդյունքների վերլուծությամբ կատարել հետևություններ՝ դիտարկված երկրների՝ միջազգային առևտրին մասնակցության բնույթի, որակական բնութագրիչների վերաբերյալ:

Հետազոտության խնդիրն է՝ ներկայացնել երկրի տնտեսության մրցունակության մակարդակի ապահովման ու բարելավման հարցում կարևոր նշանակություն ունեցող, համաշխարհային առևտրին մասնակցությունը բնութագրող ցուցանիշների համակարգը, վերլուծել դիտարկված ցուցանիշները, վերլուծությունների արդյունքում կատարել եզրահանգումներ՝ դիտարկված երկրների միջազգային և փոխադարձ առևտրի քանակական ու որակական բնութագրիչների վերաբերյալ:

Հետազոտության իրականացման ընթացքում կիրառվել են ֆունկցիոնալ կախվածության, մաթեմատիկական, վիճակագրական մեթոդներ:

Իրականացված վերլուծությունների արդյունքում հանգել ենք այն եզրակացության, որ ազգային տնտեսության մրցունակության ապահովման հենասյուներից է երկրի ներքին շուկայում մրցակցային միջավայրի բարելավումը, միջազգային առևտրին մասնակցության ինտենսիվացումը:

Միջազգային և փոխադարձ առևտրի ուսումնասիրության նպատակով դիտարկվել են առևտրի աշխարհագրական կառուցվածքը, արտահանման և ներմուծման կենտրոնացվածությունը, դիվերսիֆիկացիան բնութագրող ցուցանիշները:

Կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքները կիրառելի են դիտարկված երկրների՝ համաշխարհային առևտրին մասնակցության, միմյանց հետ առևտրատնտեսական հարաբերությունների բնութագրման, ինչպես նաև դրանց մրցունակության բարելավման ուղիների առաջադրման համար:

Հիմնաբառեր՝ *մրցունակություն, առևտուր, դինամիկա, կենտրոնացվածություն, դիվերսիֆիկացիա, ինդեքս, ինտեգրացիա, ցուցանիշ, ներուժ, քվոտա:*

<u>Երկրի ներքին շուկայի բացության</u> ցուցանիշները մի կողմից հանդիսանում են մրցակցության ազատության չափորոշիչներ, մյուս կողմից՝ վկայում են մրցակցելու արտադրական, տեխնոլոգիական ու ֆինանսական ներուժի առկայության մասին[429]: Այս խմբում ներառված են հետևյալ ցուցանիշները.

* Հոդվածը ներկայացվել է 21.09.2019թ., գրախոսվել՝ 05.11.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 12.12.2019թ.:

[429] Sargsyan Arpine (2018) Assessment of Global Competitiveness: Methodology And Its Implication For EU and EEU, proceedings of the 27th International Scientific Conference on Economic and Social Development, ISSN 1849-3327 / print ISSN 1849-6628, ISSN 1849-7535

➢ *Արտահանման (ներմուծման) աշխարհագրական կենտրոնացման ինդեքս* – բնութագրում է առանձին ապրանքների համաշխարհային առևտրի վիճակն այնպիսի ցուցանիշներով, ինչպիսիք են՝ արտահանողների (ներմուծողների) քանակը, հիմնական արտահանողի (ներմուծողի) տեսակարար կշիռը: Հաշվարկն իրականացվում է մի քանի եղանակներով, որոնց շարքում առավել կիրառելի են կենտրոնացման ինդեքսները (CR), Հերֆինդալ-Հիրշմանի ինդեքսը, արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքսը և արտաքին առևտրային քվոտայի ցուցանիշը:

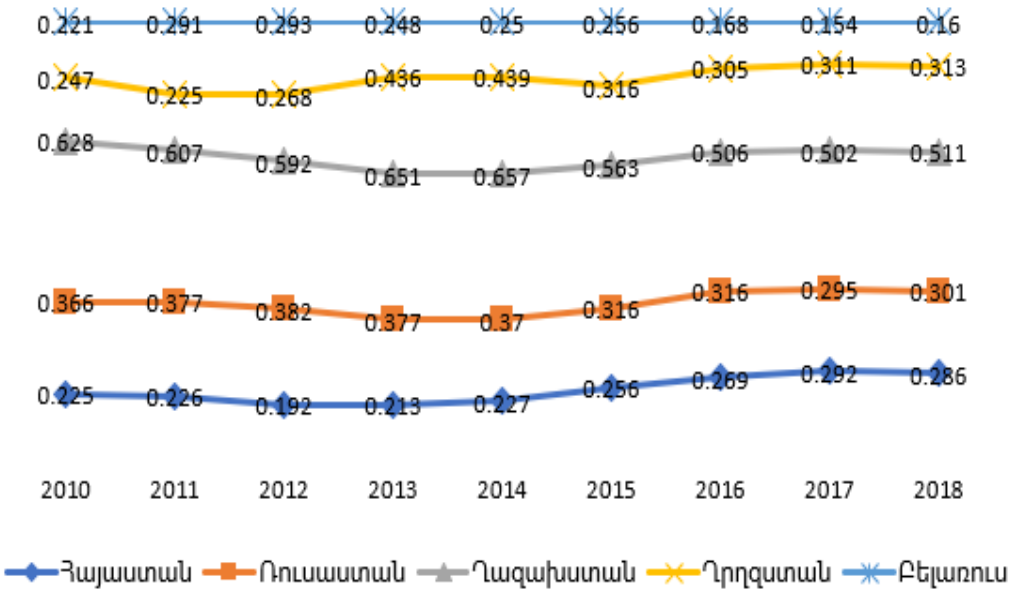

Գծապատկեր 1: ԵԱՏՄ երկրների արտահանման կենտրոնացվածության ինդեքսը, 2010-2018թթ[430]:

ԵԱՏՄ անդամ երկրների արտահանման կենտրոնացվածության ինդեքսի՝ 2010-2018թթ. արժեքները փաստում են, որ անդամ երկրների շուկաներում մրցակցությունը տարբեր մակարդակներում է:

Արտահանման կենտրոնացվածության առավելագույն մակարդակը նկատվել է Ղազախստանում, որտեղ այս ցուցանիշի բարձր մակարդակը պայմանավորված է արտահանման ուղղվածություն ունեցող առանձին ճյուղերի առկայությամբ՝ ի դեմս քիչ թվով խոշոր արտահանողների:

Արտահանման կենտրոնացվածության նվազագույն մակարդակն ունեցել է Ղրղզստանը, սակայն երկրի՝ ինտեգրացիոն խմբավորմանն անդամակցությունից հետո ինդեքսի արժեքը շարունակական աճի միտում է ցուցաբերել՝ պայմանավորված ինտեգրման արդյունքում առևտրի կառուցվածքի ու պայմանների փոփոխությամբ: Այնուամենայնիվ, հարկ է նշել, որ այդ երկրում մրցակցային միջավայրը բավականին բարձր մակարդակում է:

Արտահանման կենտրոնացվածության ինդեքսը Հայաստանում ու Բելառուսում ունի բավարար արժեքներ:

Միաժամանակ, մրցակցության բնույթը այս երկրներում միմյանցից էապես տարբերվում է: Այսպես, Հայաստանի համար բնութագրական է գյուղատնտեսության ոլորտում փոքրածավալ արտադրությունը, սննդարդյունաբերության,

[430] Կազմվել է հեղինակի կողմից՝ ՄԱԿ-ի Առևտրի և զարգացման համաժողովի տվյալների բազայի հիման վրա: http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx.

հանքահումքային, թանկարժեք ու կիսաթանկարժեք քարերի, մետաղների արտահանման ոլորտում համեմատաբար խոշոր արտադրողների առկայությունը:

Բելառուսում միջազգային առևտրի, արտահանման ոլորտում մրցակցության ցածր մակարդակը պայմանավորված է առաջին հերթին խորհրդային արտադրական հզորությունների պահպանմամբ, տնտեսության կենտրոնացված կառավարման առկայությամբ (արտաքին շուկաներում մասնակցությունն ապահովվում է բացահայտ և թաքնված հովանավորչական, երկրի կողմից իրականացվող դեմպինգային քաղաքականության իրականացմամբ):

Ռուսաստանում արտահանման կենտրոնացվածության աստիճանը բնորոշվում է մրցակցության բավարար մակարդակի առկայությամբ: Միաժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ այս երկրի արտահանման ինչպես աշխարհագրական, այնպես էլ առևտրային կառուցվածքներն աչքի են ընկնում կենտրոնացման տարբեր առանձնահատկություններով՝ պայմանավորված երկրի քաղաքատնտեսական հարաբերությունների բնույթով:

Այսպիսով, արտահանման կենտրոնացվածության ինդեքսի վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ ԵԱՏՄ երկրների ցուցանիշները համապատասխանում են միջազգային ստանդարտներին, ուստի կարելի է պնդել, որ այս երկրներում մրցակցության մակարդակը ևս բավարար է:

Համանման կերպով դիտարկվել ու վերլուծվել են նաև ԵԱՏՄ անդամ երկրների ***ներմուծման կենտրոնացվածության ինդեքսի*** արժեքները, որոնք բերված են ստորև՝ գծապատկեր 2-ում:

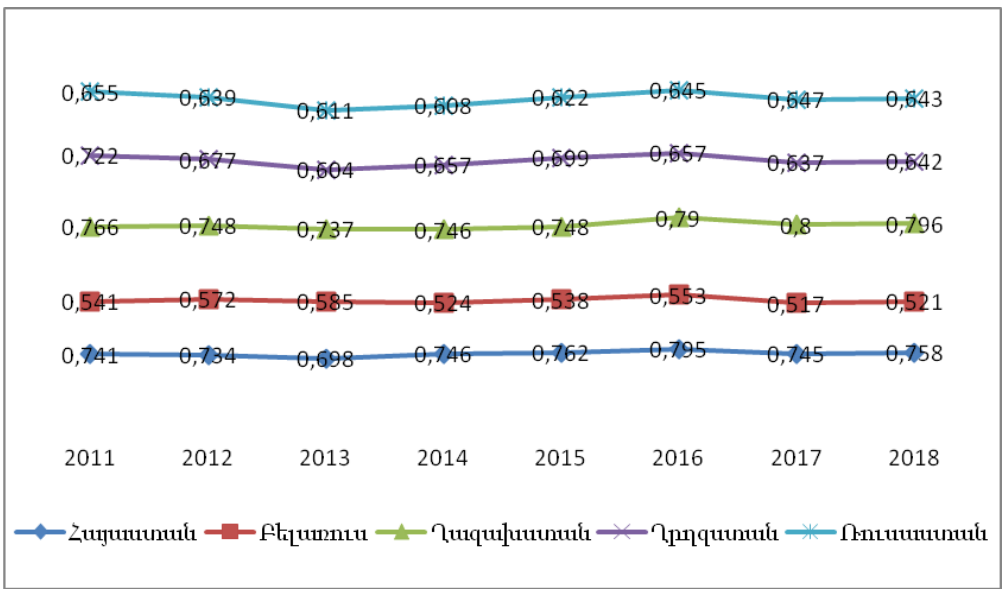

Գծապատկեր 2: ԵԱՏՄ երկրների ներմուծման կենտրոնացվածության ինդեքսը, 2010-2018թթ[431]:

Դիտարկված ցուցանիշները վկայում են ԵԱՏՄ երկրների ներմուծման կենտրոնացվածության բավականին ցածր մակարդակի առկայության մասին, ինչն իր հերթին ներմուծման դիվերսիֆիկացիայի ցուցիչ է: Հետևաբար Եվրասիական միության շրջանակներում ապրանքաշրջանառությունն իրականացվում է բավականին կոշտ մրցակցության պայմաններում, իսկ սանկցիաների կիրառումն այս պարագայում

[431] Կազմվել է հեղինակի կողմից՝ ՄԱԿ-ի Առևտրի և զարգացման համաժողովի տվյալների բազայի հիման վրա: http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx.

ներմուծման փոխարինման գործընթացի արագացման, ինտեգրացիոն խմբավորման ներսում ապրանքահոսքերի ծավալների աճի խթան է դառնում:

- *Արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքս*-ցույց է տալիս արտահանվող ապրանքների ու ծառայությունների ապրանքային դիրքերի քանակական փոփոխությունները՝ համաշխարհային առևտրի աշխարհագրական կառուցվածքի համեմատ:

Դիվերսիֆիկացիայի ոչ բարձր մակարդակը ցույց է տալիս արտադրական ոլորտի բարձր մրցակցային ներուժը, ինչպես նաև ինտեգրացիոն գործընթացների ազդեցության տեսանկյունից խմբավորման շրջանակներում ընդլայնում է մրցակցային առավելությունները, մեծացնում է մասնակից երկրների տնտեսությունների փոխարինելիության, միմյանց փոխլրացնելու հնարավորությունները, չեզոքացնում է տարածաշրջանում տեղի ունեցող բացասական իրադարձությունների ազդեցությունը՝ նպաստելով առևտրային ուղղվածություն ունեցող ինտեգրացիայի դրական ազդեցությունների մեծացմանը:

Ինդեքսը հաշվարկվում է որպես տվյալ երկրի արտահանման կառուցվածքում առանձին ապրանքի տեսակարար կշռի և նույն ապրանքի՝ համաշխարհային արտահանման կառուցվածքում տեսակարար կշռի տարբերության բացարձակ մեծություն՝ հետևյալ բանաձևով՝

$$\boldsymbol{S_j = \frac{\sum_{i=1}^{n}(h_{ij} - h_i)}{2}}$$

Որտեղ՝

S_j – j-րդ երկրի արտահանման դիֆերսիֆիկացիայի ինդեքսն է;

h_{ij}- i րդ ապրանքի տեսակարար կշիռն է j-րդ երկրի արտահանման կառուցվածքում;

h_i- i րդ ապրանքի տեսակարար կշիռն է համաշխարհային արտահանման կառուցվածքում:

Արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ցուցանիշները ևս ուսումնասիրվել ու վերլուծվել են 2011-2018թթ.-ի համար: Ստացված արդյունքները, որոնք ներկայացված են ստորև՝ գծապատկեր 3–ում, վկայում են այն մասին, որ ինտեգրացիոն միավորման գրեթե բոլոր անդամ-պետությունների կողմից արտահանվող ապրանքները բազմազան են, ուստի միավորումն ունի արտահանման խթանման ու բազմազանեցման, ԵԱՏՄ շրջանակներում առևտրաշրջանառության ծավալների ավելացման ներուժ:

Ընդհանուր առմամբ, գծապատկեր 3-ում ներկայացված ցուցանիշների համաձայն՝ ԵԱՏՄ անդամ բոլոր երկրները հետ են մնում զարգացած երկրների ցուցանիշներից, որոնց համար արտահանման դիվերսիֆիկացման ինդեքսի արժեքները տատանվում են (0,2;0,4) միջակայքում: Միաժամանակ հարկ է նշել, որ ԵԱՏՄ երկրների ցուցանիշները գերազանցում են զարգացող երկրների ցուցանիշներին (0,8;0,9):

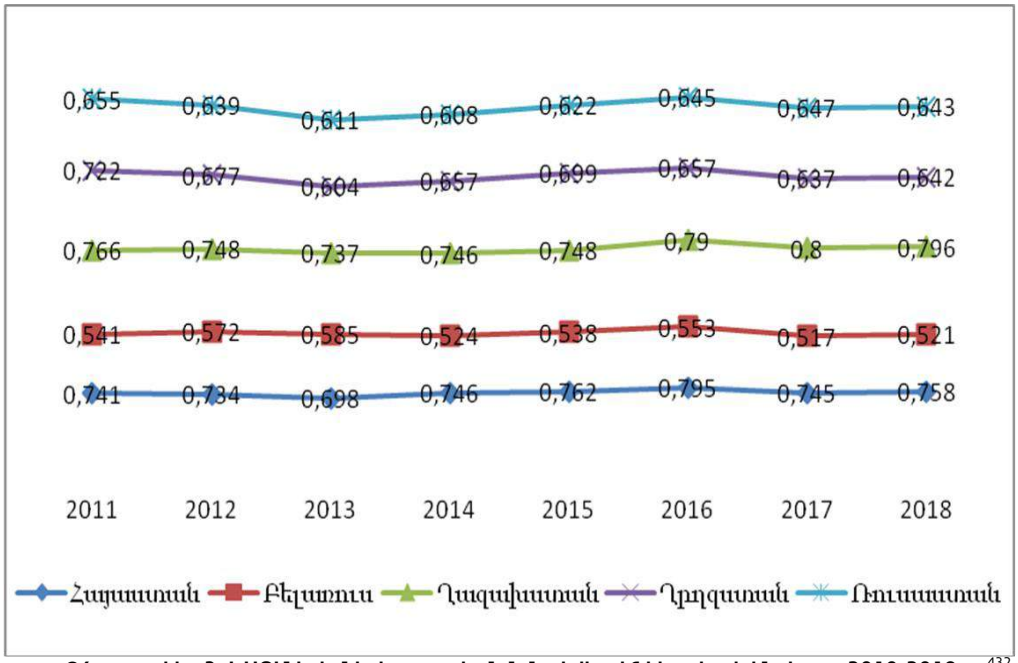

Գծապատկեր 3: ԵԱՏՄ երկրների արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքսը, 2010-2018թթ[432]:

Աղյուսակ 1: ԵԱՏՄ երկրների համար բնութագրական են հետևյալ առանձնահատկությունները՝ ըստ արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքսի:

Հայաստան	Ցուցանիշները մոտ են զարգացող երկրների միջին ցուցանիշներին, դրսևորել են աճի միտում:
Ղազախստան	Ցուցանիշները ցուցաբերել են նվազման միտում՝ արդյունաբերականացման քաղաքականության իրականացման շնորհիվ, որը նպատակաուղղված է երկրի մրցակցային առավելությունների ավելացմանը:
Ղրղզստան և Ռուսաստան	Այս երկրներին միավորում է միջին ցուցանիշների առկայությունը, սակայն դրանց զարգացման ուղղությունները էապես տարբերվում են: Ռուսաստանի ներուժն անհամեմատ ավելի մեծ է, քանի որ արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքսը չի արտացոլում այս երկրների արտահանման կառուցվածքի որակական կողմը:
Բելառուս	Արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքսի արժեքները մոտ են զարգացած երկրների ցուցանիշներին:

- *Արտաքին առևտրի քվոտայի* ցուցանիշն արտացոլում է երկրի ներքին շուկայի բացության, ինչպես նաև մրցակցության ազատության աստիճանը[433]: Այս ցուցանիշը կիրառելի է համաշխարհային առևտրում ներգրավվածության գնահատման համար: Այնուամենայնիվ, ցուցանիշը տարածաշրջանային ինտեգրացիոն խմբավորման գնահատման համար լայն կիրառություն չի կարող ունենալ:

432 Կազմվել է հեղինակի կողմից՝ ՄԱԿ-ի Առևտրի և զարգացման համաժողովի տվյալների բազայի հիման վրա: http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx

433 Шарпатова Ю.Е. Классификация стран мира по степени открытости экономики // Современные научные исследования и инновации. 2013. № 12, http://web.snauka.ru/issues/2013/12/30452

$$I_{ftq} = \frac{EX + IM}{GDP}$$

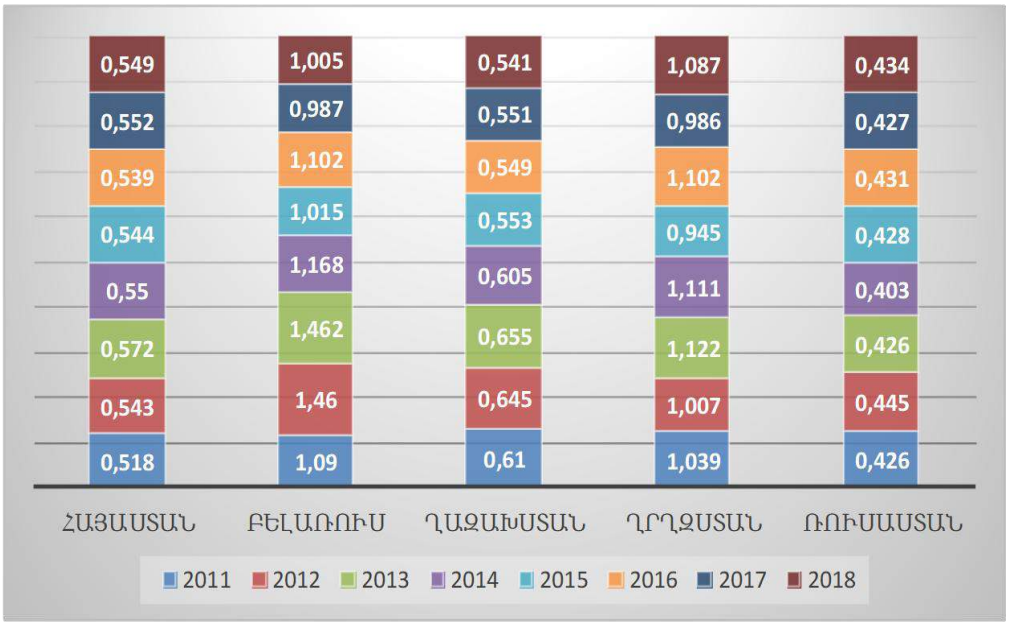

Գծապատկեր 4: ԵԱՏՄ երկրների արտահանման քվոտայի ցուցանիշը[434]:

ԵԱՏՄ անդամ երկրների համար 2011-2018թթ.-ին դիտարկված արտահանման քվոտայի ցուցանիշների դինամիկայի վերլուծության արդյունքները փաստում են, որ այս երկրների համար բնութագրական է զարգացման ոչ միատարրությունը՝ պայմանավորված դրանց տնտեսությունների կառուցվածքային տարբերություններով:

Ղրղզստանի տնտեսությունը արտաքին շուկաների համար բաց է, այնինչ Բելառուսինը՝ ոչ, քանի որ այս երկրի ներքին շուկան ենթարկվում է պետական կարգավորման: Բացության բարձր աստիճանով աչքի են ընկնում Հայաստանի ու Ղազախստանի տնտեսությունները, իսկ Ռուսաստանի տնտեսությանը բնորոշ է բացության ցածր մակարդակը՝ պայմանավորված արդյունաբերական ներուժով, արտաքին հարաբերությունների բնույթով:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով իրականացված վերլուծությունների արդյունքները՝ կարելի է նշել, որ ԵԱՏՄ անդամ երկրների տնտեսությունների բացության աստիճանները տարբեր են՝ բացության բացարձակ մակարդակից (*Ղրղզստան*) մինչև պետական կարգավորում (*Բելառուս*):

Ընդհանուր առմամբ, ԵԱՏՄ անդամ երկրների մրցակցային միջավայրի ուսումնասիրությունն ու վերլուծությունը թույլ են տալիս կատարելու մի շարք եզրակացություններ.

- Ինչպես արտահանման, այնպես էլ ներմուծման կենտրոնացվածության ցուցանիշները բավարար մակարդակում են, ինչը խոսում է այս երկրների ներքին շուկաներում մրցակցության բավարար մակարդակի մասին: Դիտարկված երկրներում արտահանման գործառնությունների միակ

[434] Հաշվարկվել է հեղինակի կողմից՝ ազգային վիճակագրական ծառայությունների տվյալների բազաների հիման վրա:

սահմանափակումը ռեսուրսային ներուժի ու մրցակցային միջավայրի վիճակն է, իսկ ներմուծման դեպքում մրցակցության մակարդակն ավելի բարձր է:

- Դիտարկված բոլոր երկրներում արտահանման ապրանքային դիվերսիֆիկացիայի մակարդակը զգալիորեն հետ է մնում ներմուծման դիվերսիֆիկացիայի մակարդակից: Նման միտումը վկայում է հայրենական արտադրողների ցածր մրցունակության մասին: Այնուամենայնիվ, արտահանման ապրանքային բազմազանությունը երկրների մեծ մասում պահպանվում է:
- Ռուսաստանի, Ղազախստանի ու Բելառուսի պարագայում առկա է նաև մրցակցային բավարար ներուժ:
- Ներքին շուկաների բացության աստիճանը բավականին բարձր է և, ընդհանուր առմամբ, համապատասխանում է զարգացած երկրների ցուցանիշներին (բացառությամբ Բելառուսի):
- Վերջինը նույնպես բավարար հիմք է՝ ԵԱՏՄ երկրների մրցակցային ներուժի զարգացման համար:

COMPETITIVENESS POTENTIAL OF EAEU COUNTRIES. MUTUAL AND INTERNATIONAL TRADE

ARPINE SARGSYAN
Lecturer, Department of General Economics and Natural Sciences, PhD student,
Armenian State University of Economics Gyumri branch
Gyumri, Republic of Armenia

The purpose of the article is to examine and analyze the international and mutual trade indices of the EAEU member states, the dynamics of the latter, as well as to draw conclusions from the analysis of the results on the nature, quantitative and qualitative characteristics of the countries involved in international trade.

The research question is to present a system of indicators that are important for ensuring and improving the level of competitiveness of the country's economy, when participating in mutual and international trade.

The study used many methods, such as functional dependence, mathematical and statistical.

It is concluded that one of the cornerstones of improving economic competitiveness of a country is the qualitative and quantitative improvement of international trade participation. For the purpose of studying international and mutual trade, the indicators of trade concentration and diversification were considered.

The results of the research are applicable for observing countries' participation in international trade, characterizing trade-economic relations with each other, and suggesting ways to improve their competitiveness.

Keywords: *competitiveness, diversification, index, integration, indicator, potential, quota*

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ СТРАН ЕАЭС. ВЗАИМНАЯ И МЕЖДУНАРОДНАЯ ТОРГОВЛЯ

АРПИНЕ САРГСЯН

Преподаватель кафедры общей экономики и естественных наук, соискатель, Гюмрийский филиал Армянского государственного экономического университета, г.Гюмри, Республика Армения

Целью данной статьи является изучение и анализ международных и взаимных торговых показателей стран-членов ЕАЭС, динамики последних, а также произведение на основании результатов анализа выводов относительно характера, количественных и качественных характеристик стран, вовлеченных в международную торговлю.

Задачей исследования является представление системы показателей, которые важны для обеспечения и повышения уровня конкурентоспособности национальной экономики при участии во взаимной и международной торговле.

В ходе исследования были использованы многие методы, такие как функциональная зависимость, математический и статистический методы.

В исследовании сделан вывод о том, что одним из краеугольных камней повышения экономической конкурентоспособности страны является качественное и количественное улучшение участия в международной торговле. В целях изучения международной и взаимной торговли следует учитывать показатели концентрации и диверсификации торговли.

Результаты исследования применимы к наблюдению за участием стран в международной торговле, характеризуют торгово-экономические отношения друг с другом и предлагают пути повышения их конкурентоспособности.

Ключевые слова: *конкурентоспособность, диверсификация, индекс, интеграция, индикатор, потенциал, квота.*